

2659

ՀԵՆՐԻ ԴՐՈՒՄՍՈՆԴ

ԱՄԵՆԱԳԵՂԵՑԻԿ
ԲԱՆԸ ԿԵԱՆՔՈՒՄ

Անգլիերէնի գերմաներէն
փոխադրութիւնից թարգմանից

ԱՐՏԱԿ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ՍՄԲԱՏԵԱՆՑ

ՎԱՂԱՐՇԱՊԱՏ

Տպարան Մայր Աթոռոյ Ս. Էջմիածնի

1911

205

7-99

23 SEP 2009

ՀԵՆՐԻ ԴՐՈՒՄՄՈՐ

ԱՄԵՆԱԳԵՂԵՑԻԿ
ԲԱՆԸ ԿԵԱՆՔՈՒՄ

Անգլիերէնի գերմաներէն
փոխադրութիւնից Թարգմանեց

ԱՐՏԱԿ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ՍՄԲԱՏԵԱՆՑ

(Արտատպած «Արարատ» տպագրից)

ՎԱՂԱՐՇԱՊԱՏ

Տպարան Մայր Աթոռոյ Ս. Էջմիածնի

1911

1005
20639

04 APR 2013

2659

Նորին Վեհափառության

ԺԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԷ-ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻՆ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Տ. Տ. ՄԱՏԹԵՈՍ Բ-ի

Որդիական ամենախոնարհ ակնածությամբ

նուիրում է

Թագմանիչը

Յանգուտայի միջին խմբի

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿՐԹԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՄԻՆԻՍՏԵՐԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐԱԼ ԳԻՏԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

ԵՐԱՅԱՆ ԵՐԱՅԱՆ

Կ-Գ ՍՈՒՅԵՐՍՍ 2 2

Հանգանակային համալսարանի մարմին

Հ. Խոսիկ

Հիմնական

«ՍԱԿԱՅՆ ԱՐԴ, ՏԻՐՈՋ ՓԱՌԲԸ ՄԵՐ ՄԷՋ,
ԻԲՐԵԻ ՀԱՅԵԼԻՈՑ՝ ՊԱՐՋ ԿԵՐՊԱՐԱՆՔՈՎ ԱՐՏԱ-
ՑՈՒԼՈՒՄ Է. ԵՒ ՄԵՆՔ ՊԻՏԻ ԿԵՐՊԱՐԱՆՔՈՒ-
ՈՒԵՆՔ ՆՈՅՆ ՊԱՏԿԵՐԻՆ, — ՄԷԿ ՓԱՌՔԻՑ ՄԻԻ-
ՍԸ, ԻԲՐԵԻ ՏԻՐՈՋԻՑ, ՈՐ ՀՈԳԻ Է»,

Բ. Կորնիլ. Գ. ԿԼ. 18.

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Կալիֆորնիայի գրավաճառանոցներից մէկում անցեալ աշնան հեղինակը գտաւ մի փոքրիկ գրքոյկ, որի ճակատը իւր անունն էր կրում. մի գրքոյկ, որի գոյութեան մասին նա ոչ մի զաղափար չունէր: Նա այդ գիրքը ոչ գրել էր և ոչ այն անունով զրոշմել, որը նա կրում էր: Սակայն հեղինակը չկամեցաւ անտես անել իւր ուշադրութիւնը յափշտակող այդ գրքոյկը, որը ազատ խօսակցութեան մի թեթեւ գրութիւն էր: Չնայած գրքի շատ թերութիւններին, այնու ամենայնիւ հեղինակը արժանի համարեց նրան ուշադիր հրատարակութեան:

Ինչպէս իւր նախընթաց օրինակը, սոյն գրքոյկն էլ խօսում է միայն մի ուղղութեան մասին, այսինքն մի մեծ առարկայի՝ այն է մարդկայինի մասին: Ըստ այսմ էլ լոյսն ու ստուերը բաժանուած

կութիւնը: Այն, եթէ աշխարհիս վերայ միջոց և ճանապարհ չլինէր այդ իրագործելու, այն ժամանակ աշխարհից աստուածային ամենալաւ պարգեւը կը խլուէր: Հէնց այդ է, որի համար մարդ ստեղծուել է, ինչպէս Բրոնխինգն է ասում, «մարդ ստեղծուել է, աճելու և ոչ անշարժութեան մասնուելու»: Եւ կամ մի հին գրքի խորիմաստ խօսքերի համեմատ. «որոնց Նա առաջ ստեղծեց, կարգադրել է նաև, որ նմանուեն իւր Որդւոյ իսկական պատկերին»:

Քննենք մի քանի մեթոդներ, որոնք մեզ մօտ բարելաւման համար գործ են դրւում: Այդ մեթոդները ինքն ըստ ինքեան սխալ մեթոդներ չեն և իրանց անդը կարող են շատ օգուտ բերել: Մի միայն պարսաւելու համար չեմ առաջ բերում նրանց, ևս ասում եմ միայն, որ նրանք անկատար մեթոդներ են, մի կատարեալ յաջողութիւն ապահովել չեն կարող:

Առաջին անկատար մեթոդն է մի հաստատուն որոշման վերայ յոյս դնելը: Դատարկ կամքի ոյժի, նոյն իսկ լուրջ գրոհ տալու մէջ ոչ մի փրկութիւն չկայ: Կռիւ, լարուածութիւն, այո, նոյն իսկ հոգւոյ երկիւղը ունեն իրանց նշանակութիւնը քրիստոնէական կեանքի մէջ, ինչպէս որ յետոյ մենք կը տեսնենք, սակայն այստեղ առաջ բերելը զեռ վաղ է: Երբ ես, մի քանի տարի առաջ «Էտրուրիա» նաւով ճանապարհորդում էի, Ատլանտիկ Ռիկիանոսում մեր նաւը յանկարծ մի անգամից կանգ առաւ: Մի ինչ որ

մեքենայ խանգարուել էր: Այդ ըոպէին աշխատելու ընդունակ հինգ հարիւր մարդ կար նաւի վերայ: Կը հաւատամք, որ մենք նաւը առաջ շարժել կարող էինք, եթէ կայմի մօտ կանգնէինք և նաւն առաջ մղէինք: Եթէ մէկն իւր սրբացումն կռուով է ձեռք բերելու ձգտում, նման է նա այն մարդուն, որը կայմը հրելով իւր նաւը ծանծաղուտից հանել է կամենում, կամ նրան՝ որը ջուրն է ընկել և իւր մագերից բռնելով, իրան ջրից հանել է կամենում: Նմանօրինակ ջանքն ու աշխատանքը իւր ամբողջ անհաստատութեամբը Քրիստոս հետեւեալ խօսքերով է արտայայտել. «Իսկ այժմ, սով ձեզնից, որքան էլ որ հոգայ կը կարողանայ իւր հասակի վերայ մի կանգուն աւելացնել»: Ինքնավստահութեան մեթոդի, գոնեա, մի լաւ կոդմն այն է, որ, ով այդ ճանապարհն է բռնում, նրա համար շատ շուտով էլ պարզւում է, որ այդ ճանապարհը դէպի նպատակը չէ տանում:

Այլ ճանապարհ է բնորոշում նա, որ ասում է. «Իմ եղանակը այլ է. ես նկատել եմ, որ օրն ի բուն լարուած դրութիւնը միայն յիմարութիւն է: Ճշմարիտն եմ ասում: Ես ինձ չեմ թուլացնի ընդհանուրի կռուի մէջ, այլ իմ ոյժերս կը հաւաքեմ մի այլ մեղքի դէմ կռուելու համար: Այդ մեղքն աչքիս առաջից չհեռացնելով, կաշխատեմ նրան հաստատապէս խաչել. և այսպիսով, յոյս ունեմ կամաց կամաց բոլոր մեղքերս ոչնչացնել»: Շատ լաւ մտածուած է այս, սակայն

չորս պատճառով չի կարելի այդ իրագործել: Նախ՝ կեանքը կարճ է, իսկ մեղքերի թիւը մի ամբողջ լեզեօն: Երկրորդ՝ իրան առանձին մեղքերի հետ կապել, նշանակում է մնացած մեղսակիր յատկութիւնները իրանց կամքին թողնել: Երրորդ՝ մի միակ մեղքի դէմ մղած կռիւն թողնում է հիւանդութեան բուն արմատն ու աղբիւրը անշարժ: Այդպիսով մեղքի մի հոսանքի միայն առաջը կառնուի, մինչդեռ փորձը մեզ ուսուցանում է բնական հանգամանքների հեղեղումն մի այլ կողմից: Բարոյականութեան կաթ կաթ ծծուկուն համարեա միշտ հետևում է զղշումն: Յետ մղումած ջրերն հաւաքւում են մինչև որ ամբարտակը մի որ և է տեղ պատրուում է, և շատ հեշտութեամբ նոյն մարդիկը աւելի չարամիտ են դառնում, քան առաջ էին: Վերջապէս սրբացումն ոչ թէ ժխտման, այս կամ այն մեղքի ճնշման մէջ է, մեղքի ծիլերը կտրելը շատ հեշտ է, սակայն չար բնոյթը կատարելապէս այդպիսի հատուկներով չի բարելաւուի:

Մի երրորդն ասում է. Շատ լաւ, ես իմ մեղքերս կամաց կամաց ոչնչացնելու փորձը թողնում եմ: Ես կըձգտեմ այժմ ընդհանրապէս անել: Առաջս ունենալով մի նախատիպ պատկեր, ես կաշխատեմ նրա առաքինութիւնները սեպհականացնել: Այս նմանողութիւն է, որը իւր մէջ պարունակում է կասկածամտութիւնը, իսկ վերջինս նմանողութիւնը մեքենայական է դարձնում: Մարդս կարող է միշտ իւղատիպ պատկերը

իւղանկարից, արհեստական ծաղիկը բնականից զանազանել: Առաքինի յատկութիւններ հետզհետէ իւրացնելը իսկական մտքով նոյն հետևանքն ունի, ինչ որ մեղքը հետզհետէ արմատախիլ անելը: Իսկ սրա ժամանակաւոր արդիւնքն է անհամաշարակչութիւնից զուրկ բնաւորութիւնը: Այդպիսի բնաւորութիւնը մէկը իւր երևակայութեամբը անուանել է. «Իւր մեծութեան համար չափազանց բուժուած արարած»: Կան քրիստոնեաներ, որոնք մի կողմից չափազանց բուժուած են, միւս կողմից չքաւոր և խղճալի են: Եթէ մէկն, օրինակ, հեզ ձևանալով, մէկ ուրիշի աշխարհային կեանքն է խլում, այդ պարզ այսանգակութեան արդիւնք է: Նոյնպէս մի բարեմիտ և զգաստութեան հետեող մարդ կարող է միևնոյն պատճառով բոլորովին ողորմելի քրիստոնեայ լինել, որը միայն մի առաքինութեան է ձգտում և դրա հետ մոռանում, որ իւր միակողմանի զգաստութիւնը իրան աւելի վատ մարդ է դարձնում, քան լաւ: Սրանք ինքն ըստ ինքեան զեղեցիկ առաքինութեանց օրինակներ են, որոնք վատ յատկութեանց հետ միաւորուելով, կորցնում են իրանց նշանակութիւնը, արժէքը: Բնաւորութիւնը մի համախումբ բան է, բոլոր առաքինութիւնները պէտք է միմիանց հետ առաջ գնան և մարդկային կատարեալ հասակին հասնեն: Թէև այս տեսակ սրբացումն ունի մի արդար նպատակ իւր առաջ, բայց որորովհետև առանձին առանձին մերժում է նա,

այդ պատճառով էլ նպատակին չի հասնում:

Մի չորրորդ միջոց ևս կայ, որ հազիւ յիշելու արժանի է, որովհետեւ նա վերեւ յիշած միջոցների մի այլ ձևն է,—այդ երիտասարդութեան մեթոդն է: Վերցնում են մի օրատետր, խորագրերով իւրաքանչիւր օրուայ համար, և մի ցուցակ առաքինութիւնների, որոնց դիմաց մարդ բազմանշանակ գծեր և խաչեր է քաշում: Այդ օրատետրը պահւում է մի ծածուկ տեղ, և երբեմն երբեմն, երեկոյեան խաղաղ ժամերին բարեխղճօրէն մարդ իրան դատի է ենթարկում: Օրագրով վարած կեանքը Ֆրանկլինի մեթոդն էր, և ես հաւատում եմ, հազարաւորները կարող են ասել, որ այդ մեթոդը, այնտեղ՝ ուր ոչ ոք չէր տեսնում, գեղեցիկ կանոնների մի ժողովածու ունէր, որ մարդիկ լուրջ ժամանակ գրի էին առել, սրանց համեմատ իրանց կեանքը վարելու համար: Ի հարկէ, բարի կամքը շատ գովելի է, միայն արդիւնքը շատ չնչին է: Ինքներդ ասացէք, արդեօք չնչին չէ՞ Նւ հաստատուն փաստերով կարող ենք ասել—այդպէս է հէնց նրա համար, որովհետեւ մի գեղեցիկ օր այդ լաւ կանոնները մենք մոռացած ենք լինում:

Վերոյիշեալ չորս մեթոդները — ինքնավստահութեան, անձնաճշման, նմանողութեան և օրատետրի—բոլորը մարդկային, բոլորովին բնական, սակայն անհասկանալի և ինչպէս որ կան՝ անբաւարար են: Նա չեմ պնդում, կրկնում եմ դարձեալ, որ դրանք անպէտք են, անստոյգութ-

թիւնը աւելի նրա մէջ է, որ նրանք ներգործող մեթոդների ուղադրութիւնը մի կողմն են թողնում և մի չափաւոր բարի արդիւնք աչքի առաջ ունենալով, զոհում են կատարեալ յաջողութիւնը: Իսկ թէ որոնք են ճիշտ մեթոդները, կը քննենք ստորև:

Մտազոհման նախադրում

Կայ արդեօք մի կանոն, մի դրութիւն սրբագործման համար,—կարճից է մարդ այդ մեծ կերպարանափոխութեան մասին լուրջ կերպով խօսել, որպէս թէ խօսքը մի որոշ արկածի՝ ելէկտրական ոյժերի մի արգասիքի մասին է: Անկասկած: Պէտք է արդեօք մեքենայական փորձի անսխալ յաջողութեւր և մարդկային կեանքը պայմանաւորող փորձը պատահականութեան վերագրել: Միթէ սերմն աճում է որ և է օրէնքի հիման վերայ, իսկ մարդկային բնաւորութիւնը պատահականութեան քմահաճութեամբ: Եթէ մենք ամենայն խղճով չընդունենք և չհաւատանք, որ կրօնի ոյժերը իրենց գործն են կատարում, այն ժամանակ կրօնը ոչ մի նշանակութիւն չի ունենայ, և եթէ այդ ոյժերի օրէնքը պարզ խօսքերով բացատրել անկարելի է, այն ժամանակ քրիստոնէութիւնը ոչ թէ կրօնի, այլ հանելուկի աշխարհ կլինի:

Բայց զբաղեցնելու գտնուած վատահերի մի ձև կամ գրութիւն այդ առթիւ:—Այնպէս, ուր մենք իւրաքանչիւր մի գիտական ձև ենք փնտրում—այն է՝ պատշաճաւոր ուսումնական գրքերում: Եւ եթէ մենք, քրիստոնէական դասագրքերին դառնանք, մեր հարցի համար մի գրութիւն կը գտնենք, այնքան պարզ ու հասկանալի, ինչպէս կարող է լինել միայն մեքենայական գիտութեանց որ եւէ մի կանոն: Եթէ այս պարզ գրութեանը աներկիւղ հետի մարդ, արդիւնքը—կատարեալ բնաւորութիւնը,—այնպէս լաւ ապահովուած կը լինի, ինչպէս մի արդիւնք, որը բնական օրէնքներին ենթակայ է: Այն կանոնը, որի համար խօսուած է, երբեք ոչ ոք չի գտնուած, եւ ոչ իսկ գրականութեան մէջ, այնպիսի անհիւ արտայայտութիւն չէ գտել, քան Պօլոս առաքեալի կարճ, բայց բազմաբովանդակ խօսքերի մէջ: Այդ խօսքերը գրանւում են Կորնթացւոց համայնքին գրած Բ.-րդ թղթի մէջ, որը ապականուած եւ բարոյականութիւնից զուրկ, առակ դարձած մի քաղաքում ապրող եւ երկնային կեանքը փնտրող քրիստոնէայ մի համայնքի է ուղղուած: Ահա այդ խօսքերը. «Սակալն սուր, Տիրոջ փառքը մեր մէջ, իբրեւ հայերէն» պարզ կերպարանքով արտացոլող է, եւ մենք միեւնոյն պատկերին պիտի կերպարանաւորուենք, մեկ փառքից միտք, իբրեւ Տիրոջից, որ Հոգի է» (Բ. Կորնթ. Գ. գլ. 18).

Ուշադրութիւն դարձրէք այստեղ հէնց սկզբից մինչեւ այժմ մեր բոլոր մեթոդների եւ լար-

ուածութեան բոլորովին հակապատկերի՝ կրաւորական ըմբռնման վերայ,—մենք պէտք է կերպարանաւորուենք, բայց մենք չենք մեզ կերպարանաւորուողը: Ոչ մի մարդ չի կարող իրեն աւելի լաւ կեանքի փոխել: Եթէ նոր կատարանում այդպիսի ներքին եւ հոգեւոր կերպարանաւորութեան օրինակների մասին խօսուած է, այդ պատահում է կրաւորական արտայայտութեամբ: Մենք կտեսնենք շուտով, որ սա իւր հաստատ հիմքն ունի: Մինչդեռ այդ խօսքերի վերայ չպէտք է զարմանանք, որպէս թէ նրանց կրաւորական ըմբռնման լարուածութիւնը, մեր ամբողջ գործունէութեանը բացասում է, կամ մի հասկանալի օրէնքից տեղեկութիւն չունի: Ինչ որ հոգեւոր համար այստեղ պահանջուած է, ընդհանրապէս վերաբերում է եւ մարմին: Մարմին աճեցման դէպքերը բնախօսական տեսակէտից կրաւորական բայերով են արտայայտուած: Աճեցումը կամքից կախում չունի. տեղի է ունենում նա, կատարում է, եւ յառաջ է գալիս գործարանների մէջ: Եւ այստեղ այն խօսքը թէ՝ «Դուք պէտք է նորից ծնուէք»—մենք ինքներս չենք կարող ծնուել, «մինչեւ որ Քրիստոս ձեր մէջ պատկերանայ»,—մեր մէջ կերպարանք ստանայ—ասում է մի այլ խօսք: Իսկ նոր մարդու համար ասուած է, «որ նորոգւում է այն նախատիպ պատկերի համեմատ, որը նրան ստեղծել է»: Մրանից եւ նմանօրինակ տեղերից պարզ է, որ մեր մէջ գործում է կերպարանաւորութեամբ մի

ներշնչումն, ինքներս մենք չենք նորոգւում: Ինչպէս որ այն, ինչ որ ջերմաչափի մէջ փոփոխութիւն է առաջ բերում—նրանից դուրս է գտնւում, ճիշտ այդպէս էլ մարդու հոգուց դուրս կայ մի բան, որ նրա ներսը կերպարանափոխութիւն է առաջ բերում: Որ մարդը այդ ներշնչման համար զգայուն է, որ ներշնչումն նրա վերայ, իբրեւ մի կազմագուրկ իրի վերայ, կատարուել չի կարող, որ մարդ իրեն նրան աւելի շատ կընտիրի—ինքն ըստ ինքեան հասկանալի է: Սակայն նոյնչափ ճշմարիտ է, որ ոչ նրա կարողութիւնը և ոչ նրա կամքը կերպարանափոխութիւն առաջ բերել կարող են:

Որքան էլ որ այս պարզ ու հասկանալի է թւում, այնուամենայնիւ շատերի համար այդ յուզիչ մի գիւտ կըլինէր: Այն փոփոխութիւնը, որի համար հոգում ենք, ոչ մի ջանքով ձեռք չի բերւում: Նա պէտք է մեր մէջ կատարուի մեզանից դուրս եղող մի Արարչի ձեռքով: Ինչպէս որ ծիրը աճում է դէպի վեր, ինչպէս որ արտաքին ազդեցութեան պահանջով ոյժի տակ ծաղիկը բացւում է և պտուղը կարմրում, այսպէս էլ աճում է մարդը նոր կեանքի մէջ, նրա վերայ անտեսանելի կերպով յեղեղող ոյժերի ներգործութեան տակ:

Սրբագործման մինչև այժմ մեր ցոյց տուած ձգտման հիմնական սխալը նրա մէջ է, որ մենք կամենում ենք ներքուստ վերածնել այն, ինչ որ արտաքուստ միայն կարող է լինել: Շարժողու-

թեան առաջին օրէնքից յետոյ իւրաքանչիւր մարմին մնում է հանգիստ դրութեան մէջ, և կամ համաձև շարժումներից յետոյ՝ անշարժ դրութեան մէջ, մինչև որ ներգործող ոյժերի մի այլ հոսանքով այդ դրութիւնը չի փոխուի: Այսպէս է հնչում նաև քրիստոնէութեան առաջին օրէնքը: Մի մարդու բնաւորութիւն մնում է այն դրութեան մէջ, ինչպէս որ նա կայ և կամ զարգանում է այն ուղղութեամբ, որը մինչև այդ ժամանակ ունեցել է, մինչև որ ներգործող ոյժերի մի նոր հոսանք պատճառ կըլինի այդ ուղղութիւնը կամ դրութիւնը փոխուելուն: Մենք մնացել ենք մինչև այժմ հին դրութեան մէջ, որովհետև մենք մեզ նոր «ներգործող ոյժերի» չենք յանձնել: Ահա ձեզ կաւ և ահա ձեզ բրուտ, մինչև այժմ մենք մեր յոյսը կաւի վերայ էինք դրել, կաւը պատկերացնելու համար:

Սակայն ուրեղից են ծագում ներգործող ոյժերը և ո՞վ է բրուտը: Դրա պատասխանը մենք գտնում ենք մեր օրինակի մէջ. «Տիրոջ փառքն արտացոլւում է մեր մէջ պարզ կերպարանքով, և մենք պէտք է կերպարանափոխուենք նոյն պատկերին»: Մի քիչ բացատրութեան կարիք ունի այս: Ի՞նչ է «Տիրոջ փառքը»: Ի՞նչպէս կարող է մահկանացու մի մարդ այն արտացոլել, ի՞նչպէս կարող է նա «ներգործող ոյժ» լինել, մարդու մէջ կատարեալ պատկեր ստեղծել: «Փառք» խօսքի մէջ—և այս խօսքն է «յորդանոս

այժերի» բացարձակ նեցուկը—հասկացում է առհասարակ Բարձրեալի գաղափարը, գերերկրային փայլը, Աստուծոյ փառաց լուսափայլ գաղափարը: Այդ է Տիրոջ փառքը, որը Մովսէսը տեսնել ցանկացաւ, և որը թէև նա տեսնել չկարողացաւ, բայց իւր սեպհական պատկերով արտացոլեց, երբ նա Աստուծոյ հետ խօսելուց յետոյ կրկին վերադարձաւ մարդկանց մօտ: Այդ է ներքին էակի ճառագայթումն: Հին նկարիչներն այդ արտայայտում էին՝ Փրկչին լուսաճաճանչ ճառագայթներով շրջապատելով: Խորհրդանշանը տեսանելի է, սակայն ի՞նչն է անտեսանելի: Ի՞նչ է արտացոլուածը: Այդ բնաւորութիւնն է:

Տիրոջ փառքն է Աստուծոյ պայծառ բնաւորութիւնը: Երկրի վերայ կամ երկնքում աւելի փառաւոր բան չկայ: Երկիրը «լի է նրա փառքով», որովհետեւ բոլոր արարածները լի են նրա յատկութեամբ: «Աստուծոյ փառքն» է Աստուծոյ բնաւորութիւնը: «Միածին Որդւոյ փառքն է մի բնաւորութիւն, որը լի է շնորհով և ճշմարտութեամբ»: Եւ երբ Աստուած իւր Ժողովրդին իւր անունն յայտնեց, այդ նշանակում է դրանով նա Եհովայի բնաւորութիւնը պարզապէս յայտնեց, որը հէնց ինքն է: «Աստուած մօտեցաւ Մովսէսին և քարոզում էր նրան Տիրոջ անուան մասին... Տէր, Տէր ողորմած և գթառատ, երկայնամիտ և հաւատարիմ»: Ահա այս է նրա բնաւորութիւնը, նրա փառքը, որ Մովսէսը տեսաւ:

Քրիստոսի փառքը գերերկրային փայլի լոկ մի լուսաճաճանչ չէր, ապա թէ ոչ ի՞նչպէս կարող էր Պօղոսը պահանջել մեզանից այդ արտացոլել: Այդ փառքի պատեանը հեռացնելով, կը մնայ պարզապէս զիդեցիկ Քրիստոսը—բարոյապէս և հոգեպէս կատարեալ մի գեղեցկութիւն, մի անվերջ ներգործող, անվերջ վսեմ, անվերջ դիւրահաղորդ, իւր նախատիպ պատկերից միշտ արտացոլող՝ ըմբռնելի հոգի:

Կարգացէք այժմ Պօղոս առաքեալի խօսքերը սոյն բացատրութեամբ, կցեցէք ամենալաւ խելամտութեանը պարզ բացատրութիւններ և կանոններ կասէ. «պարզ կերպարանքով Քրիստոսի բնաւորութիւնը արտացոլելով, մենք կը կերպարանափոխուենք նոյն պատկերին»,—մի տգեղ բնաւորութիւնից աւելի լաւի, մի լաւ բնաւորութիւնից ևս առաւել լաւի, և այդպէս շարունակ միշտ կը կատարելագործուենք, «մինչև որ նոյն պատկերը մեր մէջ կերպարանք կառնի»: Սրբագործման ամբողջ մեծ հարցը լուծում է հետեւեալ կարճ նախադասութեամբ, «Այնպիսի դիրք բնութենեցէք Քրիստոսի մօտ, որ ձեր էութիւնը նրա էութիւնն արտացոլէ և դուք կը լինէք նման նրան»:

Բոլոր մարդիկ մի հայելի են, ահա այն օրէնքը, որի վերայ Պօղոս առաքեալը իւր գրութեան մէջ յենում է: Աւելի ճիշտ կերպով մէկը չի կարող մարդուն նկարագրել, քան նրան հայելի անուանելը: Երեկ երեկոյեան, երբ մենք

միասին նստած էինք, աշխարհը—որի մէջ մեզա-
նից ամէն մէկը մի ամբողջ օր անց էր կացրել—
մեր սենեակում իւր կիզակէտն (Brennpunkt—
фокусъ) ունէր: Ինչ որ մենք տեսնում էինք, ոչ
թէ այս կամ այն էր, այլ մի բան այլ աշխարհի:
Մենք բոլորս հայելիների մի ժողովածու էինք:
Ինչ որ իւրաքանչիւրը մեզանից օրուայ ընթաց-
քում տեսել էր—արտացոլում էր: Ամէն մէկիս
արկածները տեսանելի էին դառնում, մենք տես-
նում ենք մարդկանց, որոնց հետ իւրաքանչիւրը
յարաբերութիւն էր ունեցել, այո, մենք լսում
էինք նրանց. իւրաքանչիւրի փորձառութիւնները
պարզապէս կրկնում էին նրա մէջ, մենք տես-
նում էինք թէ մարդկանց և թէ նրանց գործերը
նրա մէջ պատկերացած: Երբ ես իմ հարեանիս
հետ խօսում էի, ակամայից թոյլ տուի նրան իմ
հայելու մէջ ամէն բան տեսնէ, ես ցոյց տուի
նրան, ինչ որ դրա մէջ անց էի կացրել, շատ
պատկերներից այս կամ այն, որոնք իրար յետեից
երևան էին գալիս, իսկ երբ ես նրան լսեցի, ես
ոչ միայն լսող, այլ և տեսնող էի, ես տեսայ
նրան իւր հայելույ մէջ: Պատկերների մի ամբողջ
տեսարան է ներկայացնում մարդկային ամբողջ
յարաբերութիւնը: Ես պատահում եմ երկաթու-
ղու մէջ մի օտարականի: Հէնց որ նա սկսում է
խօսել, արդէն իմանում եմ ես, թէ ինչ մարդ է
իմ առաջս կանգնած: Առանց ցանկանալու նա
իւր խօսքերի, իբրև հայելույ, մէջ արտայայտում
է իւր հայրենիքը, իւր ծնողներին, իւր ծագման

ամբողջ պատմութիւնը: Բնախօսական տեսակէ-
տից նա մի հայելի է: Շուտով նկատում եմ ես
նոյնպէս, որ նա շատ հաճոյքով քաղաքական
հարցեր էլ է մէջ բերում, և այն եղանակն ու
ձևը, ինչպէս որ նա այս կամ այն լրագիրն է
անուանում, արտայայտում են նրա քաղաքական
հայեցակէտը: Նրա ընդարձակ խօսքերի մէջ
երևում է անձնական փորձառութեան մի ամբողջ
աշխարհ: Այն գրքերը, որ նա կարդացել է, այն
մարդիկը, որոնցով շրջապատուած է եղել, այն
հանգամանքները, որոնք նրա վերայ ներգործել
են և նրան դարձրել այն, ինչ որ նա է—այս
բոլորը նրա էութեան մէջ այնպէս էին հաստա-
տուն տեղ բռնել, և այնպէս խոր արմատ ձգել
այնպիսի մի բրիչով, որ երբեք չպիտի մո-
ռացուէր, և այնպիսի մի հաստատագիր կազմել,
որ երբեք չպիտի ջնջուէր: Ինչ որ ես նրա մէջ
եմ կարգում, նոյն ժամանակ նա էլ իմ մէջ է
կարգում, և մինչև մեր ճանապարհորդութեան
վերջանալը, համարեա թէ կարող ենք մէկս միւսի
ամբողջ պատմութիւնը գրել: Առանց մեր ցան-
կութեան, մենք ապրում ենք ապակեայ տների
կուլթեան, մեր շրջութիւնը, նոյն իսկ հողին
մէջ. մեր սիրտը, յիշողութիւնը, նոյն իսկ հողին
մի մեծ հայելեայ դահլիճ է, որ շարունակ պատ-
կերներ է ընդունում և անդրադարձնում: Այս
զարմանալի կարգաւորութեան և բաշխման վերայ
է յենում մահկանացու մարդկանց Գրիպտոսի
էութիւնը արտայայտելու կարողութիւնը:

Սակայն այս բոլորը չէ: Եթէ մեր, այսպէս

ասած, ներքին կեանքի զանազանատեսակ ցուցումները ուրիշների համար այդքան հեշտ ճանաչելի են և այդպիսի նշանակութիւն ունին, հապա ի՞նչ պիտի ասենք ներգործութեան ոյժի համար, ամբողջ պատմութեան համար, որը մեր հոգւոյ մէջը թաղուած է: Այն ազդեցութիւնները, որոնց մենք ենթակայ ենք, լոկ միայն մի ակնթարթի յեղեղումն չեն, որոնց մեր հայելին մի վայրկեան իւր հարթ մակերևոյթի վերայ պահելով, յետ է մղում նորից իւր շրջապատի մէջ: Ո՛չ, նրանք մնում են հոգւոյ մէջ իբրև տպաւորութիւններ, որոնց նա ընդ միշտ պահպանում է:

Իւրացման այս օրէնքն է երկրորդ և անհամեմատ դժուարակշիռ ճշմարտութիւնը, որը Պօղոս առաքեալի սրբագործման հիմքն է կազմում,—յատկապէս ճշմարտութիւն, որ մենք մարդիկս ոչ միայն հայելի ենք, մեր առաջ պատահածը ընդունելու և արտացոլելու, այլ որ մենք այս, ըստ երևոյթին, անցողականը մեր ներքին էութեան մէջ ենք ընդունում, որ նա մեր եսի մի մասն է գառնում: Ոչ ոք չգիտէ, թէ ի՞նչպէս է հոգին տպաւորութիւնները պահպանում: Բնութեան ոչ մի փորձառութիւն, քիմիական ոչ մի օրինակ, հոգւոյ վարդապետութեան ոչ մի տող չէ կարող մեզ որ և է հրահանգ տալ, այս գործնական ներգործութիւնը քննելու, իմանալու համար: Սակայն պէտք է լաւ հասկանաք, որ պատահած դէպքերը հոգւոյ մէջ ոչ միայն իրենց պատկերներն են թողնում, այլ

բառացի ասած, նրանք նրա մէջ տպաւորւում են:

Ի՞նչպէս կարող է հոգին անցած—պատահածը արտայայտել, եթէ որ նրանց իւր մէջ պահած չլինի: Ինչ որ մարդ իւր շրջապատից մինչև այժմ տեսել, տեղեկացել, ըմբռնել կամ զգացել, հաւատացել է, այժմ նրա մէջ է, մարդս կազմուած է մասամբ այդ բաներից: Ոչ թէ նրանք են մարդու մէջ պատկերներ կազմում, այլ մարդս է նրանց պատկերը: Մարդ կարող է ստել, յուզուելով կարող է իրենից հեռացնել նրանց, բայց այդ իրողութիւնը փոխել չի կարող: Այս տպաւորութիւնները ոչ թէ նրանից կախուած են մնացել, այլ նրա մէջ հաստատուն հիմք են բռնել: Նա նրանց փոխել, նրանցից հրաժարուել չի կարող: Նրանք ոչ միայն նրա յիշողութեան մէջ են, այլ ուղղակի նրա մէջ են: Նրա հոգին այն է, ինչ որ նրան դարձրել են այն տպաւորութիւնները, որ նրան դարձրել են այն տպաւորութիւնները, որոնք նրան իրենց էութեան հետ կատարելութեան են հասցրել և այդպիսով նրանից ստեղծել մի այլ հոգի քան առաջ էր: Այս արկածները, այս պատահարները, այս գրքերը, այս ներգործութիւնները մարդու ընկերներն են ու նրան կերպարանափոխողը: Նրանց ձեռքումն է կեանքը և մահը, գեղեցկութիւնն ու ազդեղութիւնը: Եւ երբ որ նրանց պատկերը մարդու հոգւոյ վերայ է ընկնում, աշխարհի ոչ մի ոյժ արգելել չի կարող, որ մի կողմից նրա մէջ տպաւորուի և միւս կողմից նրա էութիւնից արտացոլուի:

Ահա այս գործնական—առեղծուածալից և

սակայն տեսանելի հոգեբանական իրողութեանց վերայ է հիմնում Պողոս առաքեալը իւր սրբագործման վարդապետութիւնը: Նա ճանաչում է, որ մարդու բնաւորութիւնը մի դանդաղ կազմակերպուող և, նայեած պատկերներին, որոնք նրա հոգւոյ հայելւոյ վերայ սահում են, իւրաքանչիւր ժամ լաւանալուն և վատանալուն ենթակայ մի պատկեր է: Մի քայլ ևս առաջ և այս խորհրդածութեան վսեմութիւնն ու անհունութիւնը քրիստոնէութեան գլխաւոր հարցի նկատմամբ իւր ամբողջ գործադրութեամբ մեր առաջը կլինի:

Ներհնչման ոյժը

Եթէ հոգւոյ մէջ գէպքերը տպաւորւում, նրան կերպարանաւորւում են, սրբան ևս առաւել մարդուն են կերպարանաւորւում: Փողոցում ոչ ոք չի կարող միւսին պատահել, առանց նրա վերայ մի տպաւորութիւն թողնելու: Մենք խօսում ենք, մենք միմեանց հետ մի երկու խօսք ենք փոխարինում, և ինչ որ փոխարինում ենք—մեր հոգին է: Եւ որտեղ մի երկու անձնաւորութեան մէջ մի շատ ներքին և յաճախ յարաբերութիւն է տեղի ունենում, այս փոխարինութիւնը այնքան կատարեալ է լինում, որ մի հոգւոյ բնաւորութեան յատկանիշները կամաց—

կամաց անցնում են միւսին. իսկ միւս հոգին կըլինի նմանօրինակ և աճող յարաբերութիւններովը առաջինին պարտական: Ո՞վ արդեօք հոգւոյ այս խորհրդաւոր մերձեցումն չէ նկատել: Ո՞վ արդեօք որ և է տեղ մի պատուարժան զոյգ չէ ճանաչում, որ ձեռք ձեռքի տուած կատարեալ վստահութեամբ, և այնպիսի սիրալիր բարեհաճութեամբ են կեանքի ճանապարհով առաջ գնում, որ վերջը նրանց դիմագծերը նոյն իսկ իրար նման չլինէին: Նրանք ոչ թէ երկու—այլ մի մարմին են: Միևնոյն է, թէ մարդ որի՞ն կողմէ իւր խօսքը: Երկուսի համար էլ մարդ միևնոյն խօսքերն ունէր. միևնոյն է թէ նրանցից ո՞րն էր պատասխանում, որովհետեւ երկուսն էլ միևնոյն կարծիքին են: Համարեա կէս դար շարունակ երկուստեք արտացոլել են միմեանց, նրանք միևնոյն պատկերին են կերպարանաւորւում: Ներհնչման մի օրէնք կայ, որի հիման վերայ մենք նմանւում ենք նրան, որին մենք շարունակ յարգում ենք, և այսպէս, կան մարդիկ, որոնք հէնց այն պատճառով են իրար նման, որովհետեւ երկար ժամանակ սիրով կապուած են եղել: Գրականութեան, պատմութեան, կենսագրութեան մէջ այդ օրէնքը առաջնակարգ տեղ ունի: Բոլոր մարդիկ իրենց հարեաններին մոզաիկ պատկերներն են: Դաւիթը յիշում է Յովնաթանին և վերջինս Դաւիթին: Վիկտոր Հիւգօյի գլուխ գործոցում ժան Վալթան մեռելներէից յարութիւն առած Բիենվենի եպիսկոպոսն է:

Հոգւոյ կերպարանաւորութիւնը իրական մի բան է: Գէորգ Էլիօտի պատգամը աշխարհին այն էր, որ մի բնաւորութիւն ծնում է միւսին: Ահա միայն այս է ընտանիքի—մարդկային ցեղի որ-
րանի—նշանակութիւնը: Այո, մարդկային ընկե-
րութիւնները նոյն իսկ այս հզօր ոյժերի ժողո-
վարանն են, որոնք հոգի են կազմում ու կերպա-
րանաւորում: Մի խօսքով ներշնչման վարդա-
պետութեան վերայ է հաստատուած մարդկութեան
ամբողջ կոթողը:

Բայց Պօղոս առաքեալին էր վերապահուած
ներշնչման օրէնքը գերազանց կերպով հասկանալու
և գործ դնելու: Այդ հետեանք էր մի անհամեմատ
անվեհերութեան, սակայն նա ոչ մի վայրկեան
չյապաղեց: Նա ինքը մի նոր մարդ էր արդէն:
Նա շատ լաւ գիտէր թէ այդ ինչպէս պատահեց
—այդ Քրիստոսն էր: Դամասկոսի ճանապարհին
պատահեց նրան Քրիստոս և նոյն ժամից սկսած
իւր կեանքն ընկղմուեց Քրիստոսի կեանքի մէջ:
Թէ խօսքի, թէ գործի, թէ ամբողջ կեանքի,
սիրոյ և հաւատի մէջ Քրիստոսի ներգործութիւ-
նից խուսափել չէր կարելի: Դրանց վերայ «հո-
սող ոյժերը» իրանց վճռական գործն արին:
Պօղոսը դարձաւ նման նրան, որ ինչ նա երկար
սիրել էր. «Մենք բոլորս», իրաւունք ունի նա
գրելու, «Տիրոջ փառքը պարզ կերպով արտացո-
լելով, պիտի կերպարանաւորուենք նոյն պատ-
կերին»:

Ինչպէս պարզ է այս բոլորը, ինչպէս հաս-

կանալի, ինչպէս բնական, ինչպէս գերբնական:
Այո, առօրեայ փորձառութեան համապատաս-
խանող մի օրինակ է այս: Եւ, որովհետեւ, ինչ
որ ենք, մեր շրջապատի ներգործութեան շնոր-
հիւ ենք, ուստի սրանից հետեւում է, որ ով
Բարձրեալի ներգործութեան տակ է գալիս,
Բարձրեալի պատկերն է,—մի նոր մարդ կլինի
նա: Կան մարդիկ, որոնց ներկայութեան շնորհիւ
մեր լաւը գնահատութեան է արժանանում: Նրանց
ընկերութեան մէջ, ստոր մտքերն ու անպար-
կեշտ խօսքերը մեզանից հեռու են մնում: Նրանց
լոկ ներկայութիւնը մեզ բարձրացնում է, մեզ
մաքրում է, մեզ սրբացնում է: Նրանց ազդեցու-
թիւնը առաջ է բերում մեր բնաւորութեան
ամենալաւ կողմերը և մեր հոգւոյ մէջ հնչում է
մի երաժշտութիւն, որը նրան առաջ բոլորովին
օտար էր:

Ենթադրենք այսպիսի ներգործութիւնը շա-
րունակուեց անընդհատ, մի ամիս, մի տարի,
մեր ամբողջ կեանքի ընթացքում, մեր կեանքից
ի՞նչ չէր կարող նա ստեղծել: Եւ այսպէս, ուրեմն,
մեր ամենօրեայ գոյութեան հողի վերայ կան
այնպիսի ներգործութիւններ, որոնք մեզ հեռ-
դատում, կշռում են, մեզ հեռ շրջում են, և մեր
հոգին սրբագործում: Արդէն մեղաւոր մարդկանց
մէջ կան այնպիսիք, որոնց մէջ երկնային մի
բան կայ. այստեղ կան ոյժեր, որոնք ժամանա-
կաւոր միջոցների շնորհիւ Աստուծուց գալիք
նորոգման սանդուխտ են: Իսկ երբ, մարդու

յարաբերութիւնը, որի մէջ Բարձրեալի ոյժի մի փոքրիկ մասն գոյութիւն ունի, ուրիշներին առաջնորդել և բարելաւել կարող է, ինչպիսի սահման կարող է լինել Քրիստոսի ներգործութեան համար: Սովորաբար հետ ապրողը—պարզ կերպարանքով իմաստուն պիտի դառնայ, Արիստոտելի հետ ապրողը—արդար: Ասիկ քաղաքացի Ֆրանցը ողորմութեան մէջ է կըթում, Սափոնարօյան - ոյժի մէջ: Քրիստոսի հետ ապրողը, պէտք է Քրիստոսի նման լինի, այսինքն ճշմարիտ քրիստոնեայ դառնայ:

Եւ իսկապէս Քրիստոսի հետ ապրելը հէնց այդ արդիւնքն է տալիս: Պօղոսն էլ հէնց դրամասին է խօսում: Իսկ Քրիստոսի ժամանակ միևնոյն արդիւնքն երևաց աւելի աչքի ընկնող եղանակով: Մի զոյգ անմեղ մարդիկ, առանց հոգեկան որ և է ընդունակութիւնների, ոչ պակաս քան երկնայինի գաղափարով լի, ընդունում են աշակերտների փոքրիկ շրջանի մէջ: Նրանք բարեկամ էին անուանւում: Նրանք սկսեցին անմիջապէս այլ մարդիկ դառնալ: Համարեա օրէ ցօր կարող ենք աշակերտների մեծանալը—փոխուելը տեսնել: Քրիստոսի էութեան ամենաթեթեւ ստուգը նրանց մէջ նկատելի է, և ինչպէս պատահաբար, նրանք գործում և ասում են մի բան, որը նրանք գործել և ասել չէին կարող, եթէ Նրա հետ ապրած չլինէին: Կամաց կամաց թափանցում է նրանց մէջ Քրիստոսի կեանքի հմայքը, զմայլեցումն: Քայլ առ քայլ զրաւում է նա

նրանց, նրանք սթափւում են, նրանք բացւում են, նրանք սրբւում են: Նրանց դէմքը քաղցրանում, բարեկամական է դառնում ուրիշների նկատմամբ, իսկ կեանքը անաչառ: Ինչպէս ծիծեռնակները ամառը և փետացած ծառապտուկները զարնան արեգակի տակ, այդպէս էլ նրանց խեղճ բնութիւնը աճում է աւելի ճոխ կեանքի համար: Նրանք իրենք չգիտեն, իսկապէս, թէ ինչպէս ուրիշ մարդիկ են դարձել: Եւ մի օր նրանք էլ շրջում են այնպէս, ինչպէս իրենց ուսուցիչը և բարիք գործում ինչպէս նա: Նրանք իսկապէս չգիտեն թէ ինչո՞ւ, բայց և այլ կերպ գործել չեն կարող: Ոչ ոք նրանց չէ պատուիրել. նրանք լսում են ներքին մի մղման. իսկ մարդիկ, որոնք նրանց դիտում են, շատ լաւ գիտեն, թէ ինչպէս է եղել—«Նրանք Տիրոջ մօտ էին»—ասում են միմեանց: Շատ շուտով Տիրոջ էութեան նշանները երևում են նրանց վերայ—«Նրանք Տիրոջ մօտ են եղել»: Ո՛վ զարմանալի, չքնաղ հրաշք, որով ձկնորսները այլ կերպ Քրիստոսին յիշել կարող են: Ո՛վ զարմանալի յաղթութիւն և գաղանիք նորոգման, որ մահկանացու մարդկանց Աստուծոյ պատկերին նման ես դարձնում:

Այն ձևի ու եղանակի մէջ, որով աշակերտները—առանձնապէս Յովհաննէսի աշակերտները—Քրիստոսի ներգործման ոյժի մասին խօսում են, համարեա նրա մէջ մի սրտառուչ բան կայ կարծէք: Յովհաննէսն ինքն ապրում էր Նրա հետ

օր աւուր մի գերբնական զարգացման մէջ: Նա յաղթուել էր Նրանից խորին յարգանքի, զմայլեցման և ոգևորութեան մէջ: Նրա համար միանգամայն անընմբդունելի էր, որ մէկը այս ազգեցութեան տակ լինէր և դարձեալ հին մարդը մնալ կարողանար: «Ով նրա մէջ կ'մնայ, նա մեղք չի գործիլ», ասում էր նա: Նրա համար միևնոյն ժամանակ անհասկանալի էր այդպիսի մէկի մեղք գործելը, ինչպէս արեգակի կիզող ճառագայթների տակ սառույցի անհալ մնալը և կամ կէս օրին խաւարի պատելը: Եթէ մէկը մեղք էր գործում, Յովհաննէսի համար այդ մի լաւ ապացոյց էր, որ նա Քրիստոսի ընկերութեան մէջ չէր ընդունուած: «Ով այնտեղ մեղք է գործում, նա Քրիստոսին ոչ տեսել է, և ոչ ճանաչում է»: Մեղքը լուծւում էր նրա ներկայութեամբ և նրա արմատները չորանում էին: Նրա ոյժը, նրա յաղթութիւնը ընդմիշտ ոչնչացած էր:

Բայց կարող է մէկն ասել, այո, այդպէս էր Նրա աշակերտների համար և սրանց համար հեշտ էր Նրա ներգործութեանը անձնատուր լինել, որովհետև ամեն օր վաղ առաւօտից սկսած մինչև երեկոյ Նրա մօտ էին: Սակայն, մենք ի՞նչպէս կարող ենք արտացոլել այն, ինչ որ չենք տեսել: Ի՞նչպէս կարող է լուի Նրա մասին ունեցած յիշողութեամբ այսպիսի զարմանալի հետևանք առաջ գալ — մեզ հասած Նրա կենաց պատկերի պակասաւոր գծագրութեան շնորհիւ, մի մարդու շնորհիւ, որ մեզանից 19 դար առաջ ապրել և

ապա երկիրս թողել է: Ի՞նչպէս կարող ենք մենք 19-րդ դարի մարդիկս, Քրիստոսին, որ բացակայ է, մեր ամենօրեայ առաջնորդը դարձնել: Սրա պատասխանն է. ամէն բարեկամութիւն մի հոգևոր գործ է, նա նիւթի, տարածութեան և ժամանակի հետ ոչ մի կապ կամ գործ չունի: Ինչ որ ես իմ բարեկամիս մէջ սիրում եմ, այն չէ, ինչ որ տեսնում եմ: Ինչ որ իմ վերայ ներգործում է՝ նրա մարմինը չէ, այլ նրա հոգին: Անպատմելի մի փորձ կ'լինէր, իսկապէս, այն ժամանակ ապրած լինելու, ուր մեզ հետեւեալ երգն է առաջնորդում.

«Անդադար պիտի կարդամ ես
Աստուածաշունչ Ս. Գրքի մէջ,
Թէ որպէս Տէրը եղել է բարի,
Աննենդ ու անխարդախ:

Մանուկներին ի՞նչպէս Նա կանչում,
Սիրալիր կերպով նրանց էր նայում,
Եւ վերցնելով բազուկների վերայ
Նրանց զգուանքով սրտին էր սեղմում»:

Եւ սակայն եթէ Քրիստոս մեր օրերում երկրի վերայ կրկին անգամ երևար, մեզանից շատ քչերն արժանի կ'լինէին Նրան տեսնելու: Մի որ և է երկրի միլիօնաւոր հպատակներն իրենց թագաւորին երբէք չեն տեսել: Նոյնպէս էլ Քրիստոսի միլիօնաւոր երկրպագուները Նրա հետ գոնէ մի անգամ խօսելու բաղդ չէին ունենայ, եթէ Նա երկրիս վերայ կրկին անգամ երևար:

Մեր յարաբերութիւնը Նրա հետ ճիշտ այնպէս է, ինչպէս՝ ամենաճշմարիտ յարաբերութիւնը մի հոգեւոր ընկերութեան: Ամէն մի բարեկամութիւն, սէր՝ թէ մարդկային և թէ աստուածային—մաքուր հոգեւոր մի յատկութիւն է: Քրիստոսի յարաբերութիւնից յետոյ միայն Նրա ներգործութիւնը ամենազօրեղ կերպով աշակերտների վերայ արտայայտուեց: Նրա հետ տեսանելի կերպով մեր յարաբերութիւն չունենալը ոչ մի արգելք չէ կարող լինել, եթէ մենք այժմ հոգանք Նրա էութիւնն արտացոլելու:

Մի երիտասարդ աղջիկ կար, որի սիրալիւր բնութիւնը իրեն ճանաչողներին զարմացնում էր: Նա կրում էր իւր կրծքի վերայ մի մեղալիօն, որը բաց անելու ոչ ոք իրաւունք չունէր: Միայն մի անգամ, խորին հաւատարմութեան մի ընդունում, թոյլ տուեց ընկերուհիներից մէկին իւր զաղանիքն իմանալու: Մեղալիօնի մէջ կար մի թղթիկ, որի վերայ գրուած էր. «Ուրի՛ն Ես չեմ տեսել, եւ տակաւն սիրում եմ»: Ահա այդ էր Նրա գեղեցիկ կեանքի զաղանիքը: Նա կերպարանափոխուել էր «նոյն պատկերին»:

Այս ոչ թէ նմանողութիւն է, այլ աւելի մեծ բան: Ուշադրութիւն դարձրէք այդ տարբերութեան վերայ: Տարբերութիւնը՝ թէ իրողութեան և թէ հետեանքի մէջ կարող է այնպէս մեծ լինել, ինչպէս երկու լուսանկարների մէջ, որոնցից մէկը արեգակի ապահոված հաստատուն մի կէտ է, և միւսը—երեխայի գրչի մի անկա-

նոն պատկեր: Նմանողութիւնը մեքենայական է, արտացոլելը գործարանաւոր է: Նա պատահականութեան գործ է, իսկ այս սովորութեան: Մի դէպքում մարդ մօտենում է Աստուծուն և աշխատում է նմանուել Նրան, միւս դէպքում Աստուած ինքն է գալիս մարդու մօտ և Նրա մէջ իւր պատկերը տպաւորում: Անպայման Քրիստոսի հետեւողների մէջ կայ մի նմանողութիւն, որն ոչ այլ ինչ է եթէ ոչ Նրան արտացոլելը: Սակայն՝ դուրս ձգելով կեղծ հասկացողութիւնները, Պօղոսի խօսքերը ներփակում են այն բոլորը, ինչ որ կարելի է ասել այդ տեսակ հետեւողների համար: «Ամենօրեայ ծանօթութիւն հաստատեցէք Քրիստոսի հետ»—այս է Պօղոսի խօսքերի իսկական միտքը: Ապրեցէք աւելի Նրա, քան ուրիշի ազդեցութեան տակ: Մի տանք ընդհանրապէս, որ դուք իւրաքանչիւր օր Նրա ընկերութեան մէջ կ'անցնէք, այո՛, նոյն իսկ երկու ընդհանրապէս, սիրտ սրտի հետ—ձեր ամբողջ օրուան ուրիշ պատկեր կտայ: Իւրաքանչիւր մարդ մի ներքին մղանակ ունի, թող Քրիստոս լինի ձեր ներքին մղանակը: Իւրաքանչիւր գործ իւր հիմնական գիծն ունի, թող Քրիստոս տայ այդ գծի ուղղութիւնը: Երեկոյեան դու մի նամակ ստացար, որը քեզ տխրեցրեց: Դու նստեցիր և մի այնպիսի պատասխան գրեցիր, որից համարեա թուղթն այրւում էր: Դու ժողովեցիր վերաւորուած զգացմունքներդ, որոնք քեզ էին ենթակայ և դու նամակը փոստին յանձնեցիր,

առանց մի որ և է գուժի նամակդ ընդունողի նկատմամբ: Այդ մի անողորմ նամակ էր, և դու գրեցիր, որովհետեւ քո կեանքդ դառնացած էր: Դու օրը սկսել ես մի այնպիսի հայելիով, որը հակառակ կողմից էր կախուած: Լաւ հայիր, որ առաւօտեան ուղիղ կախուած լինի, դէպի Նրան դարձած, այն ժամանակ հայելին քո թշնամուդ դէմ անգամ մի ուրախ պատկեր կարտացոլէ: Ինչ որ այժմ դու անել կարող ես, մի օր կըզբաւնես, որ դու այդ անել չես կարող, և դու մի այնպիսի նամակ գրել չես կարող: Քո առաջին շարժումները գուցէ կլինին միեւնոյնը. դու գուցէ դատում ես ուղղակի այնպէս, ինչպէս երեկ, սակայն կոշտ կոպիտ խօսքեր գրչիդ տակից այլ ևս դուրս չեն գալիս, և դու կանգնում ես տեղիցդ, իբրեւ մի մարդ, որ իրեն արդար չէ գտնում և այդ պատճառով աւելի լաւ,—որովհետեւ Քրիստոսին նման ես դարձել: Ամբողջ օրուայ ընթացքում գործածդ նոյն իսկ ամենափոքր գործի վերայ գտնուում է այն բոլորի օրհնութիւնը, երբ դու արշալոյսի բացուելուն պէս Տիրոջը տեսար: Երեկ դու միայն քեզ համար էիր մտածում: Այսօր տեսնում ես դու աղքատներին և կերակրում նրանց: Օգնութեան կարօտները, փորձութեան մէջ ընկածները, տրամութեամբ լցուածները շրջապատում են քեզ և իւրաքանչիւրին օգնում ես դու: Ո՞րտեղ էին երեկ այդ բոլոր մարդիկը: Այնտեղ, որտեղ և այսօր են, սակայն երեկ դու նրանց չէիր տեսնում: Միայն անդրադար-

ձուած լոյսի մէջ տեսնում ենք օգնութեան կարօտներին: Եւ այսօր քո հոգին մի հայելի է, որն ուղիղ է կախուած: Անտեսանելին տեսանելի է դարձել, և շատերի համար ամենակարճ ժամանակամիջոցում դու անցնում ես մի յաւիտենական կեանք: Յաւիտենական կեանքը, հաւատի կեանքը ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ Բարձրեալին տեսնելու կեանքը: Հաւատը հոգւոյ մի դրութիւնն է, ուղիղ դրութեամբ կախուած մի հայելի է:

Երբ օրն անցել է և դու երեկոյեան յետ հայեա, կգարմանաւ այն բանի վերայ, ինչ որ դու արել ես: Դու չես գիտակցել, որ դու քեզ առանձնապէս լարել, մի բանի նմանուել և քեզ խաչել ես: Դու քեզ Քրիստոսի մօտ էիր դրում, որը ամբողջ օրը քեզ հետ էր, որ դու առանց ճշման Նրա պահանջներին լսում էիր, որ առանց ոյժի, առանց աղմուկի, առանց մտադրութեան կերպարանափոխուել ես: Դու չէիր երեւակայում մի մեծ բան անել էական մի հետեանքի հասած լինելու համար: Դու չէիր փառաւորում քո գործով, իբրեւ մի համեստ վաստակ, որը քեզ մի նոր նմանօրինակ արդիւնք էր խոստանում: Դու միայն պարզապէս Քրիստոսի փառքն էիր ճանաչում, և այն ինչ որ մարդիկ քո չորս կողմից նկատում են, որ դու արդար բան ես գործում, «Տիրոջ փառքն է»: Երբ մի մարդ հայելուն նայում է, միայն հայելին չէ տեսնում նա, նոյն իսկ մարդ նրա մօտին չէ էլ մտածում, այլ մարդ մի պատկեր է տեսնում: Մի հայելի ուշա-

դրութիւն է զբաւում միայն այն ժամանակ, երբ նա իւր վերայ բծեր ունի:

Որ այս ճշմարիտ փորձառութիւն է և ոչ ցնորք, որ այդպիսի կեանքով ապրել կարելի է, որ մեր շուրջը մարդիկ կան, որոնք այդպէս են ապրում—պարզապէս իրականութիւն է: Հազարաւոր վկաներից չեմ կարող մէկին մատնանիշ չանել: Առաջիկայ հատածը մեր ժամանակի մի բարձր կրթուած մարդու խօսք է, մի մարդու, որ ինչպէս շատ քչերը, իւր երկրի բարելաւութեան համար օրուայ դառնութիւնն ու ամեն տանջանք կրել է, և որը ոչ թէ իւր ծերութեան հասակում, այլ իւր բազմարդիւն կեանքի ամենափառաւոր ժամանակն է այդ խոստովանել: Մի քանի կրճատութիւններով կթողնեմ որ համառօտ կերպով նա ինքը խօսէ:

«Այսօր երեկոյեան ես շատ քիչ բան ունիմ ասելու, և իմ ցանկութիւնս է այդ քիչ խօսքերով Քրիստոսի սուրբ անուան մասին խօսելու, որն իմ կեանքս է, երջանկութիւնս, յոյսս ու ապաւէնս է: Ես պարտաւորուած եմ կանգնել և մի հայեացք ձգել անցեալի վերայ, և այս անցեալի յիշողութիւնը խոստովանեցնում է ինձ, որ ես ոչինչ չեմ արել վկայելու համար Քրիստոսի միջոցով յայտնուած Աստուծոյ պատուի համար: «Աստուծոյ ողորմութեան շնորհիւ եմ այն, ինչ որ եմ»: Ես փառաւորում եմ յաւիտենական Հօրը, երկնքի և երկրի Սրբաշին—որ մարդկային ցեղի գործերի վերայ հսկում է և իւր ողորմու-

թեամբը ծածկում նրանց, — Աստուծոյ յայտնութեան սուրբ մեծութիւնը: Սակայն այդ Աստուածն է Յիսուս Քրիստոսի, Նրա կեանքի, Նրա սրտի բաբախման, Նրա խօսքերի, Նրա գործերի միջոցով յայտնուած, որին այսօր երեկոյեան խոստովանում եմ և Նրա մասին խօսել եմ ցանկանում: «Յիսուսի Քրիստոսի միջոցով, Աստուծոյ սիրով շնորհիւ եմ այն, ինչ որ եմ»:

Եթէ ես ճիշտ կերպով նկարագրել ուզենամ, թէ զբանով ի՞նչ եմ հասկանում, այն ժամանակ, պարզապէս խոստովանում եմ, որքան էլ որ իմ ծնօղացս շատ պարտական լինիմ, զբանից աւելի հայրենի տան միւս անդամներին, զբանից էլ աւելի կեանքի դպրոցին, բայց առաւել ևս պարտաւոր եմ իմ էութեան ու գոյութեան կերպարանափոխութեան համար Քրիստոսի էական ներգործութեանը: Ինչ որ իմ աչքիս առաջ բարոյական գեղեցիկ իդէալ կայ, Նրա պատկերից եմ վերցրել: Իմ մտապատկերներս, այն բոլորի համար ինչ որ մարդկային, ազնիւ, մաքուր է, Յիսուս Քրիստոսի մէջ են իրենց ծագումն առնում: Շատերն իրենց բնաւորութեան կրթութիւնը պարտական են համարում հին դարերի առաջնակարգ մարդկանց գրքերի, օրինակ Պլուտարքոսի աշխարհագրութեան ընթերցման, մի նախատիպի, որը մարդ այստեղ կամ այնտեղ առաջնորդ էր ընտրում, որոնք պատմութեան մէջ մի անուն էին թողել, և սրանք այդպիսի մեծ մարդկանց ներշնչման ոյժի ներգործութիւնը

իրենց վերայ զգացել են: Սակայն ես չեմ կարող ասել, որ որ եւ է բանաստեղծ, կամ խորհող, կամ բարենորոգող կամ զօրապետ, կամ որ եւ է մի ուրիշ մարդ իմ մտածմունքով ու գաղափարով երբ և իցէ այնպիսի հարստութիւն ձեռք բերած լինի, քան ինչպէս Նազարէթացի պարզ Յիսուսն է: Աւելի քան մի քառորդ դար է, որ ես ներքին մի այլ մղման եմ հետևում, իմ բոլոր ձգտումներովս Քրիստոսին ցանկանում, Նրան ինձ համար չափ և ուղեցոյց դարձնելու համար: Ես ամէն բանի մէջ—վերջը համարեա ակամայից—հնարք եմ փնտրել Քրիստոսին միայն մօտիկ լինելու: Վաղ առաւօտից իմ աչքս Նրան է նայել, Նրա սիրոյ հայեացքը, որ ինձ վերայ էր հանգչում, ճանաչել: Այն ժամանակ ինքն ըստ ինքեան պարզ էր թւում, որ Փրկչի այդ հայեացքից մի ներգործութիւն է ծագում, որն ինձ ամէն բանի մէջ ուղիղն էր ցոյց տալիս, կրքերը դադարեցնելու, մեծամտութիւնը սանձելու, ինքնասիրութեան վերայ իշխելու համար: Ոչ մի մարդուց չեմ ստացել այն գաղափարները, պատկերները, ներգործութիւնը, որոնք ինձ առաջնորդել են, ինչ որ Քրիստոսից, որն իմ ներքին աչքը բացեց:

Եւ սակայն այս բոլորը չէ: Ես կարող եմ ասել, որ իւրաքանչիւր մտապատկերի համար Տիրոջ՝ Յիսուս Քրիստոսին եմ պարտական, որը երկինքը ինձ համար իրականութիւն է դարձնում, իւրաքանչիւր մտածմունքի համար՝ որն իմ և

երկնքի մէջ ճանապարհ է հարթում: Հոգւոյ մէջ Աստուածային շնորհքի աճումը պատկերացնելու իւրաքանչիւր քայլը, որ իմ մէջ եղած աստուածային կեանքը պահանջում է, յաւիտենականութիւնից իմ ներքին աշխարհիս մէջ առաջացած փառքը—պարտական եմ Փրկչին: Որովհետեւ իմ մարմնով ապրելս, նշանակում է ես ապրում եմ դէպի Յիսուս Քրիստոսն ունեցած հաւատով:

Այս ևս դեռ բոլորը չէ: Թէև երջանիկ ապագան է այն ճշմարիտ հողը, որի մէջ ամեն բան ծրում է, ինչ որ ինձ իմ երկնային կեանքիս մէջ երջանկութեան է հասցնում, այնուամենայնիւ ասում եմ, ինչ որ ամառն է իւր անցեալ ծաղիկի, տերեւների և խոտերի հետ համեմատած, միևնոյն է Քրիստոս՝ իմ սրտիս ու հոգուս վերայ ունեցած իւր ներգործութեանց համեմատութեամբ: Երկնային սիրոյ բոլոր ծաղիկներն ու տերեւները, ամբողջ ուրախութիւնը, որոնք իմ քրիստոնէական կեանքս են շրջապատում, նրանց ևս նոյն իսկ պահում և պահպանում եմ երջանիկ ապագայում, սակայն ինձ համար նրանք այնպէս են, ինչպէս ամառուայ տերեւներն ու ծաղիկները համեմատած արեգակի հետ, որ ամառ է առաջ բերում: Քրիստոսն է ալֆա և օմեգա, սկիզբն և և վերջը իմ ճշմարիտ կեանքիս:

Երբ ես Աստուածաշունչն եմ կարգում, շատ բան եմ սովորում, թէ չին Կտակարաններից և թէ Պօղոս առաքեալի թղթերից. սակայն ամենից առաջ խոստովանում եմ, որ Քրիստոս է աւե-

տարանի պտուղը: Նրան եմ փետրում աւետարանի մէջ և Նրա սիրոյն եմ կարգում աւետարանը: Ես Քրիստոսի սիրոյ մի սով եմ ճանաչում. բոլորդ շատ թէ քիչ գիտէք, ինչ է նշանակում սիրոյ սով ունենալ: Ձեր սիրտը միայն այն ժամանակ է հանգստանում, երբ նա իրեն տալ կարող է այն, ինչից ինքը հէնց իւր մօտ կանգնողներին հետ համեմատած բոլորովին զուրկ է: Ժամանակ է եղել, երբ ես Քրիստոսի սիրոյ անասելի սով եմ զգացել: Իմ մեղքիս գիտակցութիւնը այնքան զօրեղ չէ, երբ ես օրէնք եմ յիշում, այլ իմ մեղքիս գիտակցութիւնը հզօր է, երբ ես սիրոյ մասին եմ մտածում—զուցէ և այդ է պատճառը որ սէրն ու օրէնքը ըստ ինքեան միեկնոյնն են: Նրբ ես իմ Փրկչի մօտենում եմ, երբ ես բաղձանքով դէպի նրա սէրն եմ դառնում, իսկոյն բորբոքւում է իմ աննմանութեան, անկատարելութեան և կատարեալ անարժանութեան գիտակցութիւնը: Իմ էութիւնս ու գործերս այնպէս մերկ չեն, քան այն ժամանակ, երբ ես խաղաղութեան մէջ գլխակոբ Նրա առաջ կանգնած եմ, երբ նա իւր հայեացքն է ուղղում ինձ վերայ, որը ոչ թէ բարկութիւն, այլ սէր է արտայայտում: Ուստի, սրբան ցանկանում եմ սիրոյ արժանի չլինել, սիրուած չլինել, քան այն ժամանակ, երբ Քրիստոս է իւր սիրով իմ առաջ կանգնած:

Եթէ ես անցեալ կեանքիս վերայ մի հայեացք եմ ձգում, այն ժամանակ իմ յիշողութեան մէջ

առաջ են գալիս այն օրերն ու ժամերը առաւել կենդանի, երբ ես գիտակցօրէն Նրան մօտ եմ եղել: Միւս մնացածը դժգոյն և աղօտ է, ինչպէս ամպեր՝ ընկած են հորիզոնի վերայ: Լոկ միայն գիտենալը Քրիստոսի մասին—հաւատոյ դաւանանքը, սովորութիւնները, կանոնները, այն բոլորը ինչ որ կարևոր է և մեքենայական ու քրիստոնէական կեանքի արտաքին կացութեանն է պատկանում, այն մասը, որ մտաւորապէս ըմբռնելի է—այս բոլորը թառամում և թափւում է ինչպէս ամուսն ծաղիկներն ու տերեւները, միայն այն է մնում, ինչ որ կենդանի Քրիստոս է իմ սրտում»:

Ո՛վ կարող է կեանքի այս երաժշտութիւնը լսել իւր հզօր դաշնակով՝ Քրիստոսով, և բաղձանքով չլցուել: Այո, մինչև որ մենք այդ երաժշտութեան ձայնակցել չկարողանանք, բոլորովին չենք իմանայ թէ ինչ է կեանքը:

Առաջին փայլը

Միթէ կրօնը սովորական մի բարեկամութեան մէջ է: Մի սովորական բարեկամութիւն—նո՛վ է խօսում մի առնորդական շարեկամութեան մասին: Այդպիսի ոչ մի բարեկամութիւն չկայ և գոյութիւն չունի: Բարեկամութիւնը աշխարհի

մէջ ամենաազնիւն է, — նա այն գաղափարին է մօտիկ, ինչ որ մենք կրօնի տակ հասկանում ենք: Աստուած սէր է, և կրօնից մի աստուածային բարեկամութիւն ստեղծել, նշանակում է Նրա ամենամեծ անունը տալ, ինչպիսին որ մարդ միայն մտածել կարող է: Երբ սակայն «սովորական բարեկամութիւն» արտայայտութեան ընդգիմութեան հետ այն գաղափարն է կապուած, որ պարզ խօսակցութեան մէջ կրօնի ամենաբարձր և սուրբի հետախուզութիւնը պարսաւում է, վախենամ թէ գրանով միայն վիճաբանութեան հիմք գրուած լինի: Շատերը հաւատում են թէ խօսքը մի գաղտնիքի է վերաբերում, երբ սրբութեան մասին է խօսւում — յատկապէս մի գաղտնիքի, որն Աստուծոյ հոգւոյ խորհրդաւոր բոլոր գործերին չի միանում: Նրանք հաւատում են, թէ սրբացումն պարունակում է մի տարօրինակ հրաշալի բան, մի գաղտնի գործողութիւն, որը միայն օծեալները կարող են հասկանալ: Ամէն կիւրակի օր հազարաւորները դնում են եկեղեցին այդ գաղտնիքի մէջ թափանցելու յուսով: Նրանք յաճախում են ժողովներ, աւետարանական խօսակցութիւններ են ունենում, և ինչպէս յաճախ կարծում են նրանք թէ ահա այդ գաղտնիքը պիտի բացուի: Սակայն քօղը չէ բարձրանում: Նրանք կարգում են բարոյական գրքեր, և ինչպէս յաճախ նրանց թւում է թէ, մօտակայ հատածը վերջաբանն է, մօտակայ երևոր, նախագասութիւնը ամէն բան կը պարզէ, և

այն ժամանակ փնտրող հոգին թե առած այնտեղ կը թռչի: Սակայն այդ բոլորին ոչինչ չի հետևում, նրանք կարգում են միշտ և շարունակ, և միշտ նրանց յոյսը ի դերն է ելնում: Նրանք մնում են միշտ հաստատուն կանգնած այն բանի վերայ, ինչի վերայ որ առաջ յոյս էին դրել և զիրքը վերջացնելուց յետոյ նրանք դարձեալ փնտրելու ճանապարհի վերայ են լինում: Ինչո՞ւ նրանք ոչինչ չեն գտնում: Որովհետև գտնելու մի բան չկայ — ոչինչ այն բանից, ինչ որ նրանք փնտրում են: Ե՞րբ պէտք է մենք սովորենք, թէ սրբագործման հետամուտ լենել, նշանակում է Քրիստոսին հետամուտ լինել: Ե՞րբ պէտք է մենք փոխանակ երևակայական ցանկութեան կենդանի բարեկամի հետ յարաբերութիւն հաստատենք: Սրբագործումն բնաւորութեան գործն է և ոչ թէ զգացմունքի: Այստեղ խօսքը առօրեայ մարդկային կեանքի մէջ աստուածայինի պարզ ընդունելու մասին է, և ոչ թէ հոգւոյ խորհրդաւոր յափշտակման:

Ուրիշներն հաստատում են վերոյիշեալ ասածը հակառակ հիմունքով: Նրանց գանդատն այն չէ, որ կրօնը բարեկամութեան պատկերի մէջ պատկերացնելը մարդկային մտածմունք է, այլ որ նրանց համար այդ բանը շատ միտիքական է: Քրիստոսի խօսքը՝ «մնացէք իմ մէջ» բառացի կերպով կատարելը, — մինչդեռ մենք այդ մեր ամենօրեայ յարաբերութեան մէջ գործ ենք անում — չափազանց է համարւում նրանց համար:

Նրանք ցանկանում են մի զգալի և շօշափելի կրօն: Նրանք չեն պատկանում այն իդէալական հոգիներին, որոնք միայն մի նշան՝ մարդկային հասկացողութիւնից վեր մի գաղտնիք են փնտրում, այլ պատկանում են սովորական այն բնաւորութիւններին, որոնք հաճոյքով ամէն բան սովորական ձևով են կարգադրում: Սակայն կրօնի հէնց այս հարցը ինչպէս կարող է թոյլ տալ շօշափելի տարրերի վերայ կանգ առնել: Արդեօք ամէն մի բարեկամութեան գեղեցկութիւն նրա զարմանալի ներքինի մէջ չէ: Արդեօք մեր ամբողջ կեանքը գաղտնիքների և հրաշքների մի շղթայ չէ: Ընտանեկան կեանքը, երկրային սէրը, կրօնը լի են դրանցով: Ինչո՞ւ Քրիստոսի հետ ունեցած մարդու յարաբերութեան մէջ տարօրինակ են գտնում այն, ինչ որ մարդկանց միմեանց հետ ունեցած յարաբերութեանց մէջ բնական է:

Եթէ մէկին կամ միւսին դեռ ծանր պիտի թուայ հոգւոյ այս գաղտնի կապը Քրիստոսի հետ հասկանալը կամ իրականացնելը, դրանով գուցէ նա աւելի թոյլ է տալիս առօրեայ կեանքի նմանօրինակ պարզ յարաբերութեանց շնորհիւ մի քայլ ևս առաջ գնալ: Ի՞նչպէս եմ Շէքսպիրին կամ Դանտէին ես ճանաչում: Մի միայն նրանց խօսքերի ու մտքերի հետ ունեցած յարաբերութեանց շնորհիւ: Կան մարդիկ, որոնք Դանտէին աւելի լաւ են ճանաչում, քան իրենց սեպհական հօրը: Դանտէն նրանց վերայ աւելի

ազդեցութիւն ունի, իբրև մտաւոր ներկայութիւն, նա նրանց աւելի մօտ է, իբրև մտաւոր գորութիւն — աւելի իրական է: Ի՞նչն է պատճառը, որ Շէքսպիրից ու Դանտէից էլ մի մեծ անձնաւորութիւն, որ մի ժամանակ աշխարհիս վերայ ապրել է, որ հզօր խօսքերի մի կտակ է թողել, որ ամենայն տեղ, մեր շուրջը կենդանի գործով իւր հզօրութիւնն է ցոյց տալիս այսօր էլ — նրանց պէս չի կարողանում ուսուցանել, ոգևորել, և կամ իրեն հետ յարաբերութիւն ունեցող մարդկանց մէջ իւր պատկերը տպաւորել: Ես չեմ ասում, որ Քրիստոսի ազդեցութիւնը սահմանափակւում է, ընդհակառակը, այդ ազդեցութիւնը աւելի ու շատ մեծ է: Ինքը Քրիստոս, իւր հետ եղած հոգւոյ կապը իբրև մի բարեկամութիւն ներկայացնելը պարսաւելուց և չհաւանելուց շատ հեռու լինելով, մեզ այդպէս է ցոյց տուել: «Մնացէք իմ մէջ» նրա վերջին խօսքերից մէկն էր ուղղուած իւրայիններին: Եւ որովհետեւ նա մարգարէացել էր, որ այս պարզ յորդորը շատ զարմանալիքներ պիտի կատարէ, հետեւալ գործնական խօսքերն էլ կցում է. «Երբ դուք իմ մէջ մնաք, իմ խօսքերն եղ ձեր մէջ կմնան»:

Սկսենք նրա խօսքերից: Խօսքերը չեն կարող երկար ժամանակ դիմադուրի մնալ: Քրիստոս ինքը մի Խօսք էր — մի Խօսք որ մարմին դարձաւ: Թոյլ տուէք, որ նրա խօսքերն էլ մարմին առնեն, գործեցէք, ապրեցէք նրան համեմատ,

և դուք էլ Նրա հետ կ'ապրէք: «Ով իմ պատ-
ռւերունքս կ'առարարում է, նա է, որ ինձ սիրում է»:
Լսեցէք Նրան, և դուք Նրան կ'սիրէք: Մնացէք
Նրա մէջ, և դուք ոչ ոքի, բացի Նրանից, չէք
լսիլ: Հոգ տարեք Նրա բարեկամութեան համար:
Ապրեցէք Նրա հետևողների շրջանում, Նրա հոգ-
ւոյ՝—իբրև Նրա ներկայութեան մէջ, և այն, ինչ
որ դուք գործել կը կարողանաք՝ խօսքով արտայայ-
տել չի լինիլ: Թող ձեր նպատակը այդ լինի, այն
սկիզբը, որից դուք ծագում էք: Եւ եթէ դուք
շարունակ Նրա անմիջական մերձակորութիւնը
չէք զգում, այն ժամանակ փնտրեցէք Նրան
միջնորդաբար այն բոլորի մէջ, ինչ որ ձեզ շո-
շափում է: «Երկիրս լի է Նրա փառքով»—Նրա
էութեան փառքը մենք ամեն տեղ ենք գտնում:
Քրիստոս է աշխարհիս լոյսը, և աշխարհիս մէջ
շատ բան՝ նոյն իսկ ամպերը, կարող է Նրա լոյսը
մեզ ցոլացնել: Իւրաքանչիւր թերթից մենք արե-
գակի լոյսն ենք ծծում, որը թերթից անցնում
է մեր ներսը և ձմրան օրերին, երբ մենք արե-
գակի լոյս չենք տեսնում, մեզ թարմացնում է:
Քրիստոս լուսաւորում է մեզ մարդկանց, զբքե-
րի՝ պատմութեան, բնութեան, երաժշտութեան
ու ճարտարապետութեան միջոցով: Այդ բոլորի
մէջ փնտրեցէք Նրան: «Մարդ պէտք է իւրա-
քանչիւր օր մի գեղեցիկ պատկեր տեսնի, մի
գեղեցիկ երաժշտութիւն լսի կամ մի գեղեցիկ
պատմութիւն կարդայ»: Եթէ այս խորհրդաւո-
րութիւն է (Mysticismus), զրա վտանգը նրա

մէջ է, որ մենք այդ մասին շատ ընդարձակ խո-
սել չենք կարող:

Մի կարծէք թէ իսկապէս այս ոչինչ է,
որովհետև դուք տեսնել չէք կարողանում, թէ
դուք ինչպէս էք մեծանում և մեքենայի հառա-
չանքներն ու հեծկլտանքները չեն լսում: Ամէն
մեծ բան աճում է լուսութեան մէջ: Մարդ կա-
րող է իսկապէս տեսնել թէ ինչպէս սունկը մե-
ծանում է, բայց երեխայի մեծանալը—ոչ եր-
բէք: Դարվինն ասում է, զարգացումը առաջ է
գնում, «բազմաթիւ իրար յաջորդող թեթև կեր-
պարանափոփութիւնների շնորհիւ»: Պօղոս առա-
քեալն արդէն այդ շատ լաւ գիտէր, ուստի և
իբրև էական մասն՝ իւր գրութիւնն աւելի գե-
ղեցիկ խօսքերով է հիւսել:

Նա հետզհետէ աճող հոգիներին մխիթարե-
լով ասում է, որ նրանք, աճում են «շատքի մի
ստորիմասնից սխառն անցնելով»: «Օր աւուր ներ-
քին մարդը նորոգւում է», ասում է նա մի այլ
տեղ: Ամէն մի կատարեալ գործ առաջ է գնում
զանդաղ, ամէն մի ճշմարիտ զարգացում—փո-
քրիկ, թեթև աննկատելի կերպարանափոփութիւն-
ների միջոցով: Որքան բարձր է գործարանա-
ւորութիւնը, նոյնչափ էլ զանդաղ է յառաջխա-
ղացութիւնը: Երբ կենսագիրը կենանքի երկար
աստիճանների վերայ մի հայեացք է ձգում, այն
ժամանակ տեսնում է ստորին կենդանիներին
ներքուստ մի ժամուայ մէջ փոփոխուած: Դրան-
ցից մի քիչ բարձրները պահանջում են մի օր

կատարելագործուելու, իսկ աւելի բարձրները շաբաթներ և ամիսներ: Ստորին աստիճանի վերայ գտնուածները սակայն ամբողջ տարուայ աճման շնորհիւ են միայն հասնում կատարելագործութեան: Եթէ մի երեխայ և մի կապիկ միևնոյն օրը ծնունդն, այն ժամանակ կապիկն արդէն իւր կարողութեանց կատարեալ տէր է լինում և գործ է դնում դրանց իբրև իւր կեանքի պահանջ, մինչդեռ երեխան դեռ օրօրոցում է մեծանում: Իսկ երկրային կեանքը օրօրոց է յաւիտենականութեան համար: Ինչպէս որ մարդը կենդանու հետ համեմատած դանդաղ է աճում, նոյնպէս էլ հոգևոր մարդը — բանականի նկատմամբ: Պէտք է մի հաստատուն հիմք լինի, որի վերայ յաւիտենական լոյսը հանգչել կարողանայ: Քրիստոնէի բնաւորութիւնը յաւիտենականութեան համար է սահմանուած, և ո՞վ կարող է զարմանալ և կամ տրտնջալ, թէ ինչո՞ւ նրա կատարելութիւնը հէնց այսօրուանից չէ աւարտուում:

Սակայն կարևոր է աստուածային մի ապաւէն ունենալ, որի վերայ հոգևոյ աճեցումն պիտի յուսայ: Ո՛րքան անմեղադիր է սեպհական տձևութեան անհամբերութիւնը մեր ազգերութեան գիտակցութեան մէջ, սուրբ, բարի, գեղեցիկ Քրիստոսի հետ համեմատած, որքան անմեղադիր մեր տենչանքն ու երկիւղը նրան նման լինելու: Այնուամենայնիւ պէտք է աներկիւղ և անկասկած Պօղոս առաքեալի խօսքերին հաւա-

տանք: **Չէ** որ նա վերջացնում է «*իբրև Տիրոջից, որ Հոգի է*» խօսքերով: Այս Հոգին իւր գործը կանէ, կը կատարէ: Պէտք է յաղթել հոգևոր սրբազորման ճանապարհների անմիջական և տեսանելի յառաջադիմութիւնը արագ սկսելու աւելի պակաս ցանկութեան փորձութեանը, պէտք է արդիւնքը նրանով չփնասենք, փոխանակ մեր հայեացքը ներգործող պատճառների վերայ անթարթ ուղղելու, որ մենք հետևանքների համեմատ աւելի շատ էինք սպասում քան թէ ստացանք: Ամէն մի նկարիչ հասկանում է, որ նա միայն այն ժամանակ նեղատիւից արտատպել կարող է, երբ արեգակի լոյսը նրա վերայ ընկնի: Եթէ նկարիչը յաճախ նայում է, արդեօք պատկերը նկարուել է թէ ոչ, դրանով միայն նա արգելք է լինում պատկերի նկարուելուն: Նոյնպէս էլ, թէև հոգևոյ խոհական վերահսկումն օգտակար է, բայց յաճախ նայելը հոգևոյ մէջ փնասակար է: Դու արգելում ես լուսատպումն, երբ յաճախ նայել ես ցանկանում, թէ արդեօք նա կը յաջողուի՞ քաշած հոգսերիդ համեմատ: Մի նոր սրտի ստեղծագործութիւնը, նոր և արգար հոգին — Աստուծոյ ամենակարողութեան գործն է: Այդ թող նրա ստեղծագործող ձեռքին: Նա «որ ձեր մէջ բարի գործ է սկսել, նա էլ նոյնը կվերջացնէ մինչև Յիսուս Քրիստոսի գալստեան օրը»:

Ընդհակառակը, եթէ մէկը հասկանում է խօսուած նիւթի ծանրութիւնն ու նշանակութիւնը իւր յառաջադիմութեան վերայ սառնա-

ըիւն կերպով չի նայիլ: Աշխարհի մէջ միայն մի բան կայ, որի համար հոգս քաշել արժանի է, այդ Քրիստոսին նման լինելն է: Սրա համար միւս բոլորը, նոյն իսկ գովասանքի արժանի խենթութեան համեմատ ձգտումները—բոլորը դատարկ անտի հետեանքի են հասցնում: Միայն այն մարդիկ, որ սոյն ձգտման մէջ իրենց բարձր նպատակը ճանաչում են, և սուրբ տենչանքով լցուած հետևում Նրան, կարող են յուսալ հետզհետէ մօտենալով Նրան հասնել: Եւ եթէ մինչև այժմ թուացել է թէ ամէն բան մեր անգործ հանգստութիւնից է կախուած, թոյլ տուէք այժմ խորին համոզմամբ ասել, որ ամէն բան մեր գործելուց է կախուած: Դատարկ պաշտամունքի մի կրօն հրեշտակների համար թող կրօն լինի, բայց ոչ երբէք մարդկանց համար: Ճշմարիտ յոյսը ոչ թէ համեստ ճանաչողութեան, այլ լուրջ մրցման վերայ է յենուում: Ճշմարիտ կեանքը ոչ թէ համբերութեան մէջ է, այլ խոհական իրականութեան մէջ է: Ոչ թէ իդէալի սահմանում, այլ նրան շրջապատող իրերի մէջ է մարդ իւր սրբագործումն գտնում: Հաստատուն վճիռ, աշխատութիւն, ծանր գործ և անձնագոհութիւն, այո, նոյն իսկ մրցումն՝ մինչև արեան վերջին կաթիլի թափելը—այս բոլորը այնպիսի գործեր են, որ մենք սկզբում իբրև անպէտք մի կողմը դրինք, իսկ այժմ նրանք իրենց արժէքն են ստանում և մեզ վերայ տաճարապատիկ աւելի պարտականութիւն են դնում: Եւ ինչո՞ւ: Որով-

հետև միայն նրանք են թօթափում մեր հոգին իւր անգործութիւնից, որովհետև միայն նրանք հոգուն իսկական դիրք տալ և այդ դրութեան մէջ, ուր հոսում են հոգևոր ոյժերն ու ներգործում՝ պահպանել կարող են: Այստեղ հարկաւոր է կամքի բոլոր ոյժը ի մի ժողովել, հայելին մաքուր և իսկական ուղղութեան մէջ պահելու համար: «Պարզ կերպարանքը», որը Քրիստոսին են ուղղած, մեր հոգսի առարկան պէտք է լինի, մենք պէտք է քօղը ցած թողնենք այն ժամանակ, երբ մեզ անմաքուր պատկերներ են մօտենում: Արդեօք ձեզանից մէկը կամ միւսը չէ՞ տեսել աստղագէտի, որ և է աստղի պատկեր նկարելիս: Դիտանոցի մթնառնեակը մանելուց յետոյ, նա ամենից առաջ մի լոյս է վառում: Արդեօք դրանով աստղը տեսնելո՞ւ: Ո՛չ, միայն մեքենան ուղղելու, որով աստղը տեսնել է ուղում: Աստղն ինքն է հոգս պատճառում նկարչութեան. բայց աստղագէտն է, որը նկարելը հնարաւոր է դարձնում: Երկար ժամանակ զբաղում է նա աղօտ լոյսի մէջ իւր պատրաստութեամբը, խողովակները պտտում է, մաքրում է ոսպնածև աղակիները, դնում է ցոլացուցիչները և միայն այս բոլոր աշխատանքից յետոյ դարձնում է ամենաճիշտ կերպով ուղղած հեռադիտակը աստղի վերայ: Այն ժամանակ հանգցնում է նա իւր լոյսը և թոյլ է տալիս աստղին իւր պատկերը թիթեղի վերայ դուրս բերելու: Քրիստոնեաների օրուայ գործը պէտք է լինի

իրենց մեքենան ուղղելը: Երբ նա այդ աշխատանքը կատարել է, կարող է իւր լոյսը հանգցնել: Քրիստոնէութեան բոլոր վկայութիւնները, որոնք նրան շատ հեռու են տարել, հաւատի իւրաքանչիւր գօրացումն, աստուածաշտական բոլոր միջոցները, այն ամէնը, որով եկեղեցւոյ էական քրիստոնէութիւն է պահանջում, բոլոր աղօթքները, հոգևոր բոլոր ճանաչողութիւնները, կամքի լարումն, բոլոր այս պատրաստական գործերը, այս ծառայութիւնները մոմի լոյսի վերջին բոլորակն մի կողմն են թողնում: Իմաստուն է նա, որ իւր լոյսը անմիջապէս վառում է, իմաստնագոյն է նա, որ ձեռքից այդ լոյսը բաց չի թողնում: Առաւօտեան, այո, մի քանի բոլորակներ յետոյ, մարդու խեղճ, խաւարած և արատաւորուած հոգին այդ լոյսի կարիքը կզգայ, մի աւելի լաւ պատկեր ընդունելու, ոսպաձև ապակուց փոշին հեռացնելու, հայելին աշխարհի շնչից, որ նրան սղաորել էր՝—մաքրելու համար:

Աստղի մեղքը չէ, եթէ հեռադիտակը շարունակ նրան է ուղղւում, նա մի պարզ հաստատուն կէտ է. նա չէ շարժւում, աշխարհն է—որ պտտւում է: Այդ պատճառով իւրաքանչիւր օր, իւրաքանչիւր ժամ նորից պահանջւում է, հոգին իւր նախատալի համեմատ ուղղելու: Դիտանոցում հեռադիտակը հետևում է աստղին մեքենայի շնորհիւ, իսկ հոգւոյ մեքենան—*կամքն*: Եւ թէև հոգւոյ հայելւոյ մէջ Տիրոջ պատկերն է արտացոլւում, սակայն և այնպէս կամքն է,

որ աշխատում է հայելին ուղիղ դրութեան մէջ պահել, որպէսզի աշխարհի անիւը չխախտէ պատկերը գծագրուելուց (նկարուելուց): Ինչ որ մենք «Քրիստոսի հետևող» ենք անուանում, ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ հոգին յառաջադիմութեան մէջ պահելը, որպէսզի երկիրը նրանից իւր լոյսը չխլէ: Խնդիրն այստեղ մի գիտակցական՝ աշխարհի շարժման հակառակ գործունէութեան մասին է, որ հայելին ճշմարտապէս ակտի ուղղէ դէպի Նրան՝ որը պէտք է արտացոլուի, դէպի մի «պարզ կերպարանք», հոգւոյ կարողութեանց մի հաստատուն ընծայումն, չնայած փոթորիկներին և երկրաշարժին, կրակին ու սրին, և այս բոլորը անընդհատ աշխատանքի շնորհիւ: Սրբագործումն Քրիստոսի գործն է. բայց նա միևնույն ժամանակ մարդկանցից էլ է կախուած. երկուսի համար էլ սրբագործումն թէ գործնական և թէ տեսական է: Իմաստուն է սակայն նա, որ ամեն օր տեսնէ ինձանից ե կախուած գործը:

Փարիզի «Գեղեցիկ արուեստից» պատկերասրահում (Galerie des Beaux Arts) կանգնած է մի փառաւոր արձան: Այդ արձանը վերջին գործն էր մի մեծ ճարտարապետի, որը, ինչպէս և շատ շատերը, աղքատ էր և միայն մի փոքրիկ սենեակ ունէր, որ նրան թէ իբրև գործարան և թէ իբրև ննջարան էր ծառայում: Մի գիշեր, երբ նա իւր աշխատանքը գեղեցիկ կերպով վերջացրել էր,

յանկարծ դուրսը սարսափելի սառնամանիք սկսուեց: Յրաի ազդեցութեան տակ արթնացաւ արուեստագէտը և երկիւղը պատեց նրան իւր արձանի համար, որովհետև սենեակը չէր տաքացրած: Նա մտածում էր դեռ ևս թաց կաւի մասին, մտածում էր, որ ջուրը կարող է սառչել և մի ժամում իւր երազած կեանքը կարող էր ոչնչանալ. նա վեր կացաւ իւր աղքատիկ անկողնից և վերմակով ծածկեց իւր ձեռքի աշխատանքը: Միւս օրը հարեանները արուեստագէտին դասն մեռած, իսկ նրա գործը կենդանի էր:

Մեր գոյութեան նպատակներից մէկն այն է, որ Քրիստոսի պատկերը մեր մէջ կենդանի պահենք: Ահա այդ է ամենագեղեցիկը, միւս բոլորը պէտք է մի կողմը թողնուի. «Միմչե՛ք որ Քրիստոսն ձեր մէջ կերպարանք առնէ», հնչում է քրիստոնէի կոչումը: Եւ քանի որ այդ չէ կատարուել, նրա խնդիրն անկատար է, նրա կրօնի թաղը պակասում է, նրա կեանքը ճշմարիտ բովանդակութիւնից զուրկ է: Արդեօք այս մեծ գործը մեր մէջ սկսում է: Ի՞նչպէս, երբ պէտք է մենք այլ մարդ դառնանք: Ժամանակը մեզ փոխել չէ կարող: Մի միայն Քրիստոս կարող է այդ: Ապա, ուրեմն գնանք Յիսուս Քրիստոսի մօտ:

ԹԱՐԳՄԱՆՁԻ ԱՇԽԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻՑ՝

A. Aharonian, Bilder aus Türkisch—Armenien, Etschmiatsin . . . — 50 k.

Գ Ի Ն Ն Է 15 ԿՈՊ.

Դիմել էջմիածին, ԱՐՏԱԿ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻՆ